

Mendel, Miloš

### Křížové výpravy - evropský protiúder

In: Mendel, Miloš. *Islám jako nepřítel? : eseje a poznámky k dějinám a současnosti islámu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 65-74

ISBN 978-80-210-7031-8; ISBN 978-80-210-7034-9 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131623>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

# III. Křížové výpravy – evropský protiúder

## Obecné hodnocení křížových výprav

Vztahy mezi Evropou a islámským impériem se měnily od poloviny 11. století, kdy skončily doby vzájemného kulturního soužití v Levantě, zejména v Palestině. Dynastie ší'itských Fátimovců, která od sedmdesátých let 10. století ovládala tato území z Egypta, procházela vleklou vnitropolitickou krizí, k níž se navíc ještě připojily starosti s ambiciózními Seldžuky – tureckým etnikem, jehož vládnoucí dynastie v roce 1055 obsadila Bagdád a roku 1071 v bitvě u Manzikertu (ve východní Anatólíi) porazila armádu byzantského císaře Romana IV. Diogena. Seldžukům se tak otevřela nejen cesta do stále ještě křesťansky ortodoxní a etnicky převážně řecké Malé Asie, nýbrž i do Levanty, která se pro příští desetiletí stala prostorem vzájemného soupeření s egyptskými Fátimovci.

Pro tamější obyvatelstvo – muslimy, arabské i řecké křesťany a zbytky autochtonních židů – to znamenalo období vleklých útrap. Roku 1078 Seldžukové dobyli Jeruzalém a vůči poutím ke křesťanským svatým místům neprojevovali příliš pochopení. Situace se pomalu uklidnila za vlády seldžuckého **sultána Malikšáha (vládl 1072–1092)**, kdy nepochybně vyspělejší muslimská civilizace poněkud vstřebala turecký kočovný živel. Klid v Levantě však nenastal a křesťanská svatá místa – Jeruzalém, Betlém či Nazaret – se nadále zmítala v hospodářském úpadku a politické nejistotě. Vzhledem k tomu se Svatá země i Sýrie staly pro křesťanské poutníky a obchodníky velmi nejistým působištěm.

Vleklá nestabilita ve východním Středomoří poskytla jednu ze záminek pro naplnění nově nazrávajících ambic západního křesťanstva. Řím se začal v průběhu devadesátých let 11. století zabývat myšlenkou „osvobození Božího hrobu“ z rukou „pohanských mohamedánů“ či *Saracénů*, jak se muslimům obecně v západní Evropě říkalo, ačkoli původ tohoto pojmu nebyl dosud spolehlivě vysvětlen. Většinou se uvádí, že se jedná o řecké označení (*Sarakenoi*) arabského kmene Saraků, které pak převzala byzantská řečtina i středověká latina. Obecně se jím v křesťanských středověkých textech označovali vojáci islámských dynastií ve východním Středomoří – na rozdíl od výrazu *Maurové* (ze špan. *Moros*, pův. lat. *maurus* – člověk tmavé pleti, Severoafričan, „španělský“ muslim, odtud pochází česká zkomolenina „mouření“), který se používal převážně v západním Středomoří.

Postupný tlak seldžuckých Turků v Malé Asii provázený poměrně rychlou změnou etnické skladby obyvatelstva jistě trápil císaře a pravoslavné patriarchy v Cařihradu více než skutečnost, že poutníci k Božímu hrobu nejsou v Palestině v bezpečí. Východní křesťané se tehdy poprvé obrátili o pomoc ke svým západním souvěrcům, poukazující ovšem zejména na trpký osud křesťanských enkláv v Levantě, zmítaných ve víru seldžucko-fátimovských (ideologicky sunnitsko-š'ítských) sporů. Západní křesťanstvo volání z Východu ochotně vyslyšelo.

Netrápil je ani tak osud „heretických“ levantských křesťanů, jako spíše ekonomická situace na domácí půdě, kde narůstala armáda chudých bezzemků a přebytečných členů šlechtických rodů, kterým tehdejší feudální Evropa nemohla při stávajícím charakteru držby a dědictví půdy zajistit nová léna. Západ navíc pochopil, že za dané konstelace by mohl rozhodujícím způsobem posílit své pozice vůči Byzanci samé, a vyřešit tak ve svůj prospěch nejen doktrinní, nýbrž hlavně politickou stránku křesťanského schizmatu – rozkolu církve, který zejména po roce 1054 znamenal konečnou roztržku východních křesťanů se západní (tzv. všeobecnou – tedy katolickou) církví. Navíc Andalusie už pro Západ nepředstavovala vážné politické nebezpečí a křesťanská reconquista – boj o získání Španělska – zaznamenávala první výrazné úspěchy (roku 1085 Kastilie dobyla muslimskou Talajtilu – Toledo). V témže období Normané pomalu, ale nezvratně vyháňeli muslimy ze Sicílie a dalších středomořských ostrovů. Síly se vyrovnávaly a západní Evropa dostala chuť udeřit i v samém srdci islámského Východu.

V listopadu roku 1095 papež Urban II. vyzval na koncilu v Clermontu k osvobození Svaté země a východních křesťanů od nadvlády pohanů. Přes výše naznačené ekonomicko-politické aspekty tohoto kroku nelze podcenit ani jeho aktuální duchovní či ideologické souvislosti. První křížová výprava totiž měla předejít v podobě vytvoření lidového chudinského vojska, jehož motivace byla do značné míry nesena upřímnou snahou o vysvobození Božího hrobu. V čele fanatického zástupu stál jistý **Petr z Amiens (Pierre d'Amiens), řečený Poustevník**, který ve Flandrech svými plamennými kázáními získal pro myšlenku první kruciáty jiné vrstvy obyvatelstva, než na které se obracel papež. K němu se přidávali i někteří zemani a zchudlí rytíři, jejichž velitelem se stal jistý Gautier Sans Avoir. Jeho příjmení – dosl. „Bezzemek“ – zřejmě odpovídalo skutečnosti. Jeho majetkové poměry byly jedním, ne-li nejdůležitějším z hybatelů křížové výpravy. Spolu s tím, jak po cestě docházely potraviny, stoupala i náboženská horlivost a snaha po duchovním zdůvodnění toho, proč se křížáci na pouti do Svaté země nemohou vyvarovat vraždění a drancování. A tak už v létě 1096 se armáda chudých a po ní i regulérní rytířské vojsko přehnalý balkánskými provinciemi Byzance, zanechávající po sobě vypleněné vesnice.

V tomto prazvláštním ovzduší náboženské zatvrzelosti a „osadnické“ touhy zbohatnout vpadli křížáci na podzim 1097 do Levanty a zahájili její dobývání. Nechávali za sebou spoušť a vydrancovaná města – křesťanská nevyjímaje. Křížácká knížata po cestě zakládala nové státy a pramálo jim už záleželo na osvobození Božího hrobu.

Pouze ti nejhrošlivější v červenci 1099 dobyli Jeruzalém, vyplenili ho a povraždili všechno obyvatelstvo (muslimy, křesťany i židy), ačkoli obránci od nich dostali záruku, že budou ušetřeni, otevrou-li křížákům městské brány.

Triumf první křížové výpravy se zdá být překvapivý jen na první pohled, ale ve světle místních politických poměrů, které jsme výše nastínili, se dá říci, že rytíři kříže přišli do Palestiny v období mocenského vakua, v němž se díky svému pragmatismu dokázali dobře zorientovat a prosadit. Křížácké státy ve východním Středomoří se poměrně rychle konsolidovaly a po celá desetiletí tam působily jako nevítaný, ale přesto nepříliš nebezpečný prvek.

Okolní muslimové se na ně dívali značně svrchu. Když si zvykli na jejich proradnost a všestrannou nekulturnost, naučili se s nimi vycházet. Není sporu o tom, že křížáckou přítomnost v Levantě vnímali muslimové jako dočasný a okrajový jev, který měl trvat jen tak dlouho, pokud v muslimském prostředí nevznikne politická síla, která bude schopna cizorodý civilizační živel eliminovat. Ačkoli si to křížáci zřejmě neuvědomovali, z dlouhodobého hlediska měli na vybranou: buď se pod silným tlakem islámské (v širším smyslu levantské) kultury asimilují, nebo musí dříve či později podlehnout. Křížáci asimilaci odmítali, i když realita okolního způsobu života se jich nemohla nedotknout. Upadali do izolace a nepřestali být cizorodým tělesem v levantském muslimsko-křesťanském prostředí.

V roce 1171 energický **sultán Saláh ad-Dín Ibn Júsuf al-Ajjúbí**, v Evropě známý jako **Saladin**, ztělesňující ideál muslimské rytířskosti **obnovil v Egyptě moc sunnitského islámu a ukončil éru šíitských Fátimovců**. V zájmu obnovení duchovní síly abbásovského chalífátu se rozhodl centralizovat islámský Východ a to byl počátek konce křížáckých států v Levantě. Křížáci špatně odhadli své síly a možnosti konsolidované muslimské dynastie. Na Saladinovy výzvy k jednání o příměří reagovali s lehkovážnou arogancí, sjednaná příměří opakovaně porušovali a odpovídali loupeživými přepady muslimských poutnických a obchodních karavan. **Roku 1187 Saladin v bitvě u Hittínu** křížáky porazil a následně obsadil Jeruzalém a většinu křížáckých držav. Zákeřný francouzský rytíř Renaud de Châtillon a jeho „zbojnická armáda“ byli sice u Hittínu hromadně popraveni, ale jinak byli zajatí západní křesťané i s rodinami velkomyslně odvezeni do přístavu Súr (Tyros) a posláni do Evropy.

Některé křížácké státečky se v Levantě udržely – už v podstatně odlišném postavení – ještě celé jedno století. Také křížové výpravy pokračovaly a zdaleka nesměřovaly jen do Palestiny, avšak na celkovém poměru sil to už nemohlo nic změnit. **Z hlediska dějin arabsko-islámské říše byla dvoustletá přítomnost křížáckých států (1099–1291) nepříliš významnou epizodou, z hlediska evropských dějin jde o kapitolu nepoměrně významnější.** Obě „civilizace“ se však k této kapitole interakce mezi křesťanskou latinskou Evropou a islámským Východem (a do značné míry i řecko-byzantskou ortodoxní Evropou) na straně druhé vracely – zpravidla úměrně tomu, jak se obě civilizace v 19. a 20. století znovu střetávaly, tentokrát ovšem za podstatně odlišného poměru sil.

Někteří evropští historikové a ideologové ještě dnes koketují s domněnkou, že přes nulové politické výsledky a zhoršení pohledu muslimů na křesťany se křížáci natrvalo zasloužili o posílení hospodářských styků Evropy s Asií a o plodnou kulturní výměnu mezi arabským světem a Západem. S mnoha jinými mýty však soudobá historická věda vyvrátila také většinu iluzí o trvalém civilizačním přínosu křížových výprav pro islámský svět i pro Evropu. Křížácká města v Levantě nebyla hlavními opěrnými body na obchodních trasách. Ty vedly až do „objevení“ Ameriky Krištofem Kolumbem a doby velkých námořních objevů přes Byzanc a Egypt, nikoli přes území ovládaná nedůvěryhodnými bojovnými rytířskými řády (johanité, templáři) a loupeživými západoevropskými šlechtici. Rovněž poznání východních plodin, látek, koření a léků a jejich zprostředkování Evropě nelze připisovat křížákům, kteří tímto způsobem údajně měli tvořit jakýsi civilizační most mezi latinským Západem, ortodoxním Východem a islámským světem. Obdobně byla iluzí i představa, že křížáci podnítli a zprostředkovali rozsáhlou kulturní výměnu. **Křížácká společnost v Levantě si naopak udržovala až překvapivou kulturní sterilitu. Proslulé kulturní a myšlenkové impulsy z arabsko-islámského prostředí přicházely ve 12. až 13. století do Evropy z jiných oblastí: ze soužití obou kultur v Andalusii, ze Sicílie a z Východu přes centra byzantské učenosti.** Je prokázáno, že křížáci v Sýrii a Palestině naopak projevovali okázalý nezájem o arabskou a islámskou kulturu, o arabský jazyk a jím psanou vědeckou i krásnou literaturu. A tak jedním z mála projevů kulturního vlivu na Evropu z doby kruciát se stal růženec, který na islámském Východě používali při svých nekonformních praktikách tamější asketové a příslušníci mystických řádů a který v katolickém prostředí zdomácněl a získal zcela jinou symboliku.

Pokud jde o pohled muslimů na křížové výpravy, ti na ně záhy zapomněli, buď ve smyslu historické křivdy, nebo naopak výrazně procitovaného vítězství nad věčným civilizačním soupeřem. Zůstala jen trpká, memoárovou literaturou tradovaná vzpomínka na špinavé, fanatické a čestného slova nedbající templáře a jiné těžkooděnce se spuštným hledím a s křížem, kteří ve jménu Boha přepadali obchodní karavany a mordovali poutníky ubírající se do Mekky. Má se za to, že teprve po křížových výpravách došlo v arabském jazyce a v islámské právní vědě k sémantickým posunům, které propůjčily některým, dříve indiferentním pojmům, spjatým s jinověrectvím nebo přímo křesťanstvím, spíše pejorativní význam (*nasrání* – od arab. názvu pro Nazaret – *Násira*, jeden z výrazů pro křesťana; *káfir*, pl. *kuffár* – nevěřící, nemuslim).

O pozitivním vlivu křížáků na rozvoj muslimské civilizace může být sotva řeč. O to živelněji se však reminiscence na křížové výpravy objevily koncem 19. a v průběhu 20. století v kontextu evropského koloniálního průniku do islámského světa. Poukazy na „novodobé křížáky“ se objevily zejména v některých nacionalistických koncepcích politických stran a hnutí po druhé světové válce pokaždé, když vojensky zdatnější Západ někde zasáhl proti stoupencům arabského emancipačního procesu. V posledních letech o křížácích hovoří nejčastěji ideologické pamflety různých radikálně islámských hnutí. Za novodobé křížáky byli označováni maronitští falangisté a další křesťanská bojová

seskupení během občanské války v Libanonu (1975–1991), americká námořní pěchota vyloďivší se tady roku 1983, mezinárodní expediční sbor za války v Perském zálivu (1990–1991) a samozřejmě, byť poněkud paradoxně, židovský stát Izrael, kterému se někdy předpovídá, že stejně jako křížácký komplot začal, jako křížácké cizorodé těleso v arabském prostředí přežívá a jako křížácké državy také skončí.

Pro Evropu však bylo ve své době důležité to, že z politicko-mocenského hlediska nebylo dosaženo žádného z cílů, které si papežská kurie i světští vládcí latinské Evropy předsevzali. Průnik křížáků do islámsko-křesťanské Levanty byl výrazem hrubozrnnosti nesrovnatelně nižšího kulturního fenoménu, který si silou zbraní a náboženské nesnášenlivosti vynutil dočasné místo na výsluní islámské prosperity. A navíc – byli to západokřesťanští křížáci, a nikoli muslimové, kdo výrazně oslabil moc Byzance a východního křesťanstva, zejména po roce 1204, kdy dobyli samu Konstantinopol a vyhlásili zde (být načas) království holdující Římu. Značně oslabená byzantská říše už pak nedokázala účinně vzdorovat ani mongolským vpádům ve 13. století, ani nastupující moci osmanských Turků v polovině 14. století. Z křížáckých válek vyšel vítězně islám, a ačkoli na Západě, v Andalusii, se už zvolna rýsovala změna poměru sil ve prospěch křesťanské reconquisty (poslední bašta islámu ve Španělsku, Granada, padla roku 1492), měly jiho-východní oblasti Evropy v následující epoše prožít nový islámský úder.

## První kruciáta – obava o Boží hrob, nebo politický kalkul?

Na konci 11. století vstoupil do dějin vztahů mezi Evropou a islámským Orientem mnohotvarý proces, který známe pod názvem **křížové výpravy (kruciáty)**. Byl to dvě staletí trvající politicky, hospodářsky i nábožensky podmíněný proces, jenž po období relativního příměří a obchodních i kulturních styků proti sobě opět postavil tři význačné civilizační okruhy: **západní latinské křesťanstvo**, sdružené do několika státních celků s duchovním centrem v Římě (případně Avignonu – centru vzdoropapežství), **východní (pravoslavné) křesťanstvo** reprezentované byzantskou říší s jejím svébytným náboženským i kulturním prostředím a **sunnitské i ší'itské státoprávní varianty islámu**, který ovládal jižní a východní břehy Středozemního moře.

Islámský chalífát byl tehdy již dávno politicky rozdrobený, ale křesťanskou Evropu stále převyšoval kulturně i vojensky. Křížové výpravy byly – z hlediska islámské interpretace dějin – vcelku okrajovou a trpkou epochou, jež islámskou stranu neměla čím pozitivně ovlivnit. Do historického vztahu mezi Západem a Východem vnesly hluboké jizvy, jež se už neměly nikdy zacelit. Pro rozvoj vztahů mezi převážně křesťanským Okcidentem

a převážně muslimským Orientem nakonec nepřinesly nic pozitivního, jen prohloubily propast ideové a hospodářské nedůvěry. Muslimy utvrdily v přesvědčení, že evropským křesťanům nelze věřit, zatímco evropskému katolicismu nijak neprospekly. Tehdy poprvé se arabskému právnímu termínu *káfir* (pl. *kuffár* – nevěřící) dostalo sémanticky negativního významu, zatímco dříve to bylo jedno z vcelku indiferentních označení pro jinověrce či „vlastníky Písma“. Sama idea křížových válek pak v Evropě zdegenerovala do trestných výprav kamkoli, kde se katolická církev a s ní spjatí světští vládci cítili ohroženi – proti jihofrancouzským katarům či albigenským, srbským bogomilům či husitským Čechám.

Máme-li pochopit, co se koncem 11. století v západním křesťanstvu přihodilo, musíme se vrátit přinejmenším do roku 1095. Na jaře toho roku svolal papež Urban II. koncil do italské Piacenzy. Jeho program se měl původně věnovat „vnitroeurospkým“ mocenským záležitostem, ale rázem se změnil, když se papež setkal s poselstvem z Konstantinopole (Cařihradu). Císař Alexios I. Komnenos se – proti zvyklostem po zásadním **církevním schizmatu z roku 1054** – rozhodl informovat představitele západního křesťanstva o starostech, jež v byzantské říši vzbuzuje silící tlak muslimských (seldžuckých) států na její východní provincie. Byzantský císař měl tehdy poněkud výhodnější pozici, protože čtvrt století po bitvě u Manzikertu ve východní Anadolii v roce 1071, v níž seldžučtí Turci rozprášili byzantskou armádu, se turecká moc v obsazených oblastech Byzance oslabil. Císař Alexios nicméně prostřednictvím svých poslů požádal papeže, aby na koncilu vyhlásil, že bude nanejvýš bohulibé, když západní rytíři a další věřící přijdou ochránit utlačované křesťany v Malé Asii.

Papež sice nebyl ochoten přistupovat na kompromisy s pravoslavnými kacíři, Alexiovu nabídku však přesto považoval za výhodnou. Jsa veden chladným politickým kalkulem, dobrovolníky přislíbil okamžitě. Usuzoval na to, že Cařihrad není tak silný, jak ho císař líčí, a jeho postavení je kvůli hrozbě z pohanského Východu dlouhodobě zřejmě neudržitelné. Kdyby Západ Byzanc vojensky nepodpořil, mohl by se muslimský nepřítel zanedlouho utábořit pod hradbami samého Říma. Tento politický kalkul byl ovšem podpořen zejména aktuální a chronicky neřešenou ekonomicko-sociální situací v rámci západního křesťanstva.

Na listopad 1095 papež neprodleně svolal další koncil do francouzského Clermon-tu. Zdánlivě to bylo podivné shromáždění. Nebyl na něm přítomen žádný významný panovník latinské Evropy. Císař Jindřich IV. byl papežovým nepřitelem, anglický král Vilém Ryšavý se vlastně za křesťana ani nepovažoval, francouzský král Filip byl na tomto koncilu exkomunikován, vlašní křesťané ze Skandinávie byli příliš daleko a ti španělští zase příliš zaneprázdněni reconquistou proti maurské Andalusii, jejíž „zjemnělí sultáni“ si právě před devíti lety pozvali na pomoc maghribské reformační hnutí Almorávidů a to v bitvě u Sacralias zasadilo katolické Kastilii těžkou ránu, která se dlouho hojila.

Ale papež Urban II. přesto 27. listopadu 1095 pronesl patetickou řeč, která vstoupila do dějin. Přítomné omráčil vyličením strašného osudu východních křesťanů, kteří trpí pod knutou pohanů, a vyzval západní šlechtu, aby jim přispěchala na pomoc a osvobodila Kristův hrob v Jeruzalémě. Přítomné jeho proslov o utlačování církve ve Svaté zemi



a utrpení poutníků prý tak uchvátil, že se jich na místě hlásily stovky do tzv. „svatých oddílů“.

Následujícího dne sestavili přítomní kardinálové pravidla pro chystanou výpravu. Z hlediska časových dimenzí té doby šlo o okamžitou reakci. Dobrovolníci měli nést na prsou a na zádech oděvu kříž, a proto byli latinsky nazváni *crucesignati* – „označení křížem“. Koncil stanovil, že v době jejich nepřítomnosti bude jejich majetek poctivě spravován a chráněn, poctivost a bezúhonnost jejich manželek bude společensky zajištěna. Těm, kdo splní svůj slib nebo padnou v boji, budou odpuštěny hříchy, zatímco ti, kdo se v půli cesty obrátí zpět nebo neprojeví dostatečnou duchovní sílu, budou exkomunikováni. Podobnost s muslimským náboženskopravním pojetím „džihádu mečem“ – tedy náboženským pojetím války – je tu čistě náhodná.

Myšlenku křížové výpravy zaštitila nejvyšší církevní autorita a mezi všemi společenskými vrstvami v latinské oblasti Evropy se setkala s nevídanou odezvou. Podstata procesu, k němuž papež Urban II. v Clermontu zavdal podnět, spočívala ovšem v mnohem prozaičtějších motivech, než bylo osvobození Kristova hrobu. Bezprostřední ekonomické důvody vyplynou, když si připomeneme, z jakých společenských skupin se bojovníci označení křížem rekrutovali. Vojsko tvořili a také mu veleli většinou příslušníci střední nebo chudé šlechty. Nemajetní zemané a druhorození synové vyšších feudálů doufali, že Orient lze dobýt a nashromáždit tam pohádkové bohatství, že tam získají půdu, která jim zůstala odepřena doma. Feudální pozemky se totiž v západní Evropě nedělily, a vytvářela se tak poměrně početná a stále nespokojenější vrstva potomků, kteří neměli šanci dědit nemovitost. Ve Francii, Anglii i ve Flandrech se tehdy benefícia proměňovala v trvalá léna. Aby se udržela hospodářská prosperita a celistvost rodinného jmění, zaváděl se tzv. majorát. Řada šlechtických potomků, pokud jim nekynula církevní kariéra, proto zůstávala bez majetku a bez perspektivy. Právě tito bezzemci ochotně vyslyšeli agitaci kněží a lidových kazatelů, aby se zúčastnili kruciáty za osvobození Svaté země z rukou „mohamedánů“. **Proto je třeba vidět křížové výpravy především jako ekonomickými faktory podmíněné kolonizační tažení části západokřesťanských feudálů do zemí východního Středomoří, jako snahu o ovládnutí a osídlení části Byzance a muslimy spravovaných území na Blízkém východě.**

Zcela jiné zájmy sledovala římská kurie, která se na schizma s východní církví v Konstantinopoli nemohla dívat jinak než jako na trvalý ideologicko-mocenský spor. Podstata schizmatu jistě nespočívala v doktrinálních detailech, nýbrž v soupeření mezi římskou a řeckou církví, mezi římským papežem a konstantinopolským patriarchou. Řím vyhrál svůj zápas s německými panovníky, kteří chtěli dostat církev pod svou moc a sjednotit rozdrobenou Itálii. Římský papež byl nyní v ofenzivě a chtěl pod svá ochranná křídla přivést i církevní provincie, které ovládal cařihradský patriarcha a byzantský císař. Proto se už první výprava, ale zejména ty další „zvrhly“ v ponižování a dobývání Byzance, takže základní ideový motiv kruciát – dobytí Božího hrobu v Palestině – se ukázal jako druhořadý.

Reálných důvodů, proč k první křížové výpravě došlo, bylo ještě několik, ale v ideologickém smyslu se nakonec jako nejdůležitější skutečně projevila tendence dobýt



Svatou zemi zpět pro západní křesťanstvo. V tom smyslu se jako nejnadšenější mezi křesťany ukázali nikoli šlechtici, nýbrž horlivci z řad městské chudiny a zbídačelých venkovanů. Zchudlí šlechtici se mohli rozhodnout, zda potáhnou v prvních šicích ozbrojených i neozbrojených poutníků, nebo raději v „pravidelném“ šlechtickém vojsku. Žádný zeman ve většině oblastí západní Evropy totiž nebyl vázán povinností táhnout na křížovou výpravu se svým lenním pánem. Mnozí tak sice učinili, ale s podmínkou, že po dobu přesunu budou dostávat pravidelné příděly a peněžní žold, dokud nedorazí do země nevěřících, kde jim bude povoleno drancování a obsazování pozemků. Lenní páni se většinou museli také zavázat, že se postarají o správu jejich skromných nemovitostí a ochranu rodin doma.

To vše vyžadovalo jistou dobu na přípravu. Mnozí zemani však nechtěli tak dlouho čekat, neboť upřímně prahli po pomstě za uzurpaci Kristova hrobu muslimy, kolonizaci východních území a možná i po rytířském dobrodružství. Takoví se pak přidávali k zástupům prostého lidu, které se pod vlivem agitace kněží a mnichů, ochotně plnících instrukce papeže vydané v Clermontu, začaly organizovat po celé západní Evropě. Nábožensky horliví lidé nechtěli čekat, až si šlechta před tažením stanoví „pravidla hry“ a podílí na kořisti. Do lidových oddílů se často hlásily celé rodiny chabě vyzbrojených poutníků i s malými dětmi a také nemálo potulných sirotků nebo společensky ponižených nemanželských výrostků.

Nejrychlejší ohlas na papežovu výzvu přišel z řad rolníků, zemanů a zchudlých rytířů, kteří vyslyšeli plamenné výzvy bosého kazatele Petra Poustevníka ve Flandrech. Mezi světskými veliteli první výpravy vynikl zvláště jistý Gautier Sans Avoir (Bezzemek). Výprava vyrazila v dubnu 1096 z Flander a už 5. května stála na byzantském pomezí v pozdějších Uhrách. Mezitím stačila vyplnit část jižního Německa a českých zemí, včetně Prahy, kde pogromu křížáků podlehl více než tisíc tamějších Židů. Dne 26. června křížáci dobyli a vydrancovali Bělehrad. Byzantský císař Alexios se domníval, že výprava se bude ubírat – podle dohody s Římem – přes Itálii a přeplaví se na Balkán teprve v oblasti dnešního severního Řecka. Křížáci však za zpěvu zbožných písní a v modlitbách táhli po souši přes Niš a Adrianopolis (dnešní Edirne) a blížili se k hlavnímu městu Byzance.

Když pak v srpnu 1096 vytáhla na Cařihrad dvě rytířská vojska z Francie, **byzantský císař pochopil, že cílem západních křesťanů je získat vlastní léna a kořist a že původní idea křížové výpravy – vysvobození Božího hrobu z rukou pohanů – je jen záminkou pro vpravdě kolonizační tažení.** Nervozita byzantského císaře ještě stoupla, když na Balkán přitáhla vojska z Lotrinska pod velením slavného Godefroie z Bouillonu a jeho bratří, která – po dlouhém pochodu zcela vyhladovělá – začala plnit byzantský venkov. Provensálské vojsko pak přivedl Raimond z Toulouse a v zimě 1097 přitáhla k Cařihradu vojska ze severní Francie. Jejich příslušníci postrádali jakoukoli disciplínu a rabovali, kde se dalo.

Císař všechny šlechtice v Cařihradu přijal s náležitými poctami, třebaže je nepovažoval za sobě rovné. Zpustlé křížáky ohromila nádhera audienčního ceremoniálu, paláce i města samého. Císař se ovšem snažil, aby se obhroublých křížáků, kteří se

neuměli chovat a dodržovat základní pravidla hygieny, co nejdříve zbabel. Jejich okázale demonstrovaná zbožnost a agresivita vůči místnímu obyvatelstvu, které obviňovali z nedostatečného nadšení pro mravní hodnoty křesťanství a z hereze, všechny znervózňovala. Byzantská politická i duchovní elita si oddychla, když křížáci poté, co se nasýtili a získali proviant na další cestu, zamířili do nitra Malé Asie.

Po různých dobytých kampaních, během nichž křížáci střídavě ničili turecká (seldžucká) a řecká nebo arménská města, se křížácké oddíly dostaly k Antiochii – jednomu z center autochtonních pravoslavných církví Východu. Na svém pochodu Anatolií se sporadicky poprvé střetávali s jednotkami seldžuckých států. V roce 1098 rytíř Balduin dobyl syrskou Edessu, která byla sice křesťanská, ale protibyzantská. Žil v ní převážně vyznavači nekonformních východních církví, zejména jakobité. Balduin se prohlásil jejím pánem, čímž porušil lenní přísahu císaři Alexiovi. Vznikl tak první významný křížácký stát – **knížectví edesské** – který v dalším vývoji sehrál závažnou roli. Tehdy se už zcela zjevně ukázalo, že osvobození Kristova hrobu v Jeruzalémě není pro mnohé rytíře kříže prvotním záměrem.

Dobytím Antiochie a Edessy se křížáci stali sousedy islámského chalífátu a necítili před ním žádný respekt. Hlavní část křížáckého vojska nicméně směřovala dál do Palestiny. Navíc se jejich velitelé nepohodli s císařem Alexiem, který se naivně domníval, že jeho byzantská armáda spolu s křížáky může táhnout do nitra Anatólie a Sýrie a společně vypudit seldžucké Turky, kteří tam tvořili několik státních útvarů, a navíc v Palestině a na Sinaji soupeřili o moc s **fátimovským (š'íitským) Egyptem**. Nepřátelství vůči Byzanci šířil mezi křížáky zejména rytíř Bohemund, který se nerozpakoval útočit na byzantské (křesťanské) pevnosti v Anatólii a rabovat řecká města.

Císaře nepřátelství, hamižnost, nekulturnost a náboženská horlivost křížáků znechutily. Když si Bohemund bez skrupulí přisvojil Antiochii a do rukou Balduina padla Edessa, Alexios pochopil, že jeho účast na palestinském tažení je nežádoucí a každá námitka zbytečná. Do Palestiny tedy vtrhli křížáci sami a už začátek vypadal slibně. Po získání Ramly bez boje se na ně obrátili křesťanští obyvatelé Betléma s prosbou o ochranu před fátimovskými výběrčími daní. Rytíř Tankred muslimy vyhnal a triumfálně vstoupil do Ježíšova rodiště. Když však zubožení a žízni sužovaní rytíři stanuli 7. června 1099 před branami Jeruzaléma, poznali, že jejich úkol bude složitý. Město bylo jednou z nejdůmyslnějších pevností své doby. Jeho hradby byly zdokonalovány již od dob římského císaře Hadriána a od doby fátimovsko-seldžuckého (š'íitsko-sunnitského) soupeření bylo dobře připraveno na dlouhodobé obléhání.

Egyptský (fátimovský) velitel města Iftichár ovšem učinil zásadně chybné rozhodnutí. Š'íitská správa města totiž netrvala ani jeden rok a špatně odhadla postoje křesťanské části obyvatel. Před příchodem křížáků Iftichár vykázal všechny křesťany – pravoslavné i heretiky – z města z obav, aby se neproměnili v pátou kolonu. Mnohým z nich tak paradoxně zachránil život, poněvadž křížáci po dobytí města neušetřili nikoho – muslimy, židy ani křesťany, kteří zůstali. Dne 11. července 1099 se křížáci rozhodli k zoufalému útoku

na město. Bylo vedro, měli žízeň, byli špinaví a otrhaní, ale jejich touha po vítězství byla nezměrná. Lotrinským, v čele s Godefroiem z Bouillonu se podařilo překonat hradby. Arabští a židovští obránci se stáhli k pozůstatkům Šalomounova chrámu pod horou Moria a společně bránili Zeď nárků i Skalní dóm a mešitu al-Aksá. Z druhé strany však do města pronikl Tankred se svými Normany a obrana města se zhroutila. Křižáci poté rozpoutali hotová jatka, kdy ve jménu kříže a Boha zabíjeli na potkání každého, ať to byl muslim, žid, či pravoslavný křesťan. Jejich běsnění trvalo dva dny. Boží hrob byl osvobozen.

Godefroi z Bouillonu byl na troskách Jeruzaléma uznán za místodržícího. Po jeho náhlé smrti přišel z Antiochie jeho bratr **Balduin**, který byl roku 1100 korunován za **jeruzalémského krále**. To byl symbolický začátek téměř dvě staletí trvajících latinských států na muslimském Východě. **Přinejmenším příštích 87 let se na území historické Palestiny a Sýrie rozvíjely křižácké državy, jež dosáhly jistého hospodářského rozmachu, politické stability a vytvořily si svébytný životní styl.**

Jejich stabilita však trvala jen do té doby, než se zkonsolidovaly poměry v muslimském moři, jež je obklopovalo. Hned první silnější státní celek, který v Egyptě vytvořila v roce 1171 **dynastie Ajjúbovců**, jež vyvrátila fátimovskou moc, se pro křižáky stal ne rovným soupeřem. V červenci roku 1187 obklíčilo muslimské vojsko, jemuž velel sultán **Saláh ad-Dín Ibn Júsuť**, na Západě zvaný **Saladin**, křižáckou armádu na planině Hittín jižně od Tiberias a rozdrtilo ji. Po vítězné bitvě si dal Saladin předvést zajatého jeruzalémského krále Guye z Lusignanu a další křižácké vůdce. Ke králi se vítěz choval jako k sobě rovnému. Se svou pověstnou velkorysostí žíznicímu vůdci křižáků podal pohár s vodou chlazenou libanonským horským sněhem, čímž poraženému nepříteli dal najevo, že on je tu pánem. Podle muslimské symboliky mu tak zároveň daroval život.

Naopak věrolomnému a namyšlenému knížeti Renaudu z Châtillonu, pověstnému svou brutalitou a porušováním smluv mezi křižáky a muslimy, pohár s vodou nenabídl a před zděšeným jeruzalémským králem mu uťal pravou ruku u samého ramene. Téměř všichni zajatí křižáci byli shromážděni před sultánovým stanem a jejich stínání za hlasitých modliteb k jednomu a témuž Bohu, jakého vyznávali muslimové, trvalo do pozdních nočních hodin. Nabídky uchování života výměnou za konverzi k islámu prý nevyužil žádný z nich. V říjnu téhož roku pak po krátkém obléhání padl do rukou muslimů Jeruzalém a Jeruzalémské království přestalo existovat. Všichni zajatci, včetně žen a dětí, byli z přístavu Súr (Tyros) odesláni do Evropy na benátských lodích, jejichž režii hradil Saladin. Přestože se ve 13. století uskutečnilo ještě mnoho křižových výprav, včetně dvou dětských, významnějších úspěchů už nedosáhla ani jedna z nich. Tato kapitola „střetu civilizací“ nedopadla pro západní křesťanstvo a dějiny Evropy nijak oslnivě. Z hlediska dějin evropského středověku je však mimořádně významná. Není divu, že v češtině dnes existuje nejméně desítky původních i překladových monografií na dané téma.